

INTRODUCCIÓN

A relación entre arte e espazo público significouse historicamente, e segue presentándose na actualidade, como unha das grandes e complexas, pero tamén interesantes, problemáticas da cultura contemporánea. Desde a Sección de Creación e Artes Visuais Contemporáneas do Consello da Cultura Galega achegámonos a esta realidade comprendéndoa como un pretexto para a reflexión, un laboratorio de traballo na busca dunha diagnose e unha análise de presente e futuro. Así se comprendeu no ano 2000 cando se redactou e publicou o informe *A arte nos espazos públicos*, editado pola Sección de Artes Plásticas, coordinada por Iago Seara. Neste estudo, de ampla repercusión nos diferentes medios de comunicación e difusión entre axentes do sector, realizábase unha achega aos diferentes capítulos das relacións establecidas entre a arte e os espazos denominados públicos, desde as transformacións da escultura, os diálogos e os encontros co lugar ou o apartado orzamental para concluír cunha especial atención ao ámbito galego, á realidade principalmente da escultura, da dotación artística nas nosas cidades; todo a partir dos diferentes e heteroxéneos exemplos de arte pública presentes en Galicia.

Esta problemática, como se advertiu no pasado informe, non ten doadas nin únicas respostas, sendo especialmente máis acentuada no territorio galego, que, lonxe de proxectar posibles solucións ou vías de mellora, describe unha necesidade máis global de análise que afecta a outros ámbitos, necesitados de estudo, que oscilan desde as políticas culturais e os planeamentos urbanísticos ata as novas actuacións artísticas. Desde a publicación do anterior informe, a situación en Galicia nestes dez anos non cambiou considerablemente e entendemos que, por parte da Administración, se segue insistindo nas mesmas constantes, nun panorama de eternas contradicións, onde a arte na súa relación co espazo público fala máis de procesos ou constantes de conservadorismo, de localismos, de servilismo e de decoración máis que de diálogo, de planificación ou de proxecto. Estas cuestións son básicas en calquera estudo de realidades, contextos e proxectos da cultura contemporánea. Só temos que observar as nosas prazas, paseos marítimos ou rotondas que dominan centos de estradas para reconecer esta triste realidade, este conflictivo e incompleto ordenamento da nosa paisaxe. Con todo, estanse a dar pasos cara a novos horizontes.

Exemplos e proxectos en Galicia nestes últimos anos

Así e todo, nestes últimos anos convén sinalar e destacar o agromar dunha serie de exemplos protagonizados por proxectos, artellados por novos profesionais das artes visuais –tanto desde as Belas Artes, da xestión cultural como da Historia da Arte–, por diferentes investigacións sobre o territorio e polas anovadoras tendencias artísticas que se integran na esfera pública, arriscadas iniciativas creativas en diversas xeografías da nosa terra, que fan pensar en lenes pero prometedores procesos de cambio. Non obstante, estes procesos non esconden a verdadeira realidade que se retrata nun contexto de dificultades: a precariedade organizativa e a falta de comprensión por parte da maioría das autoridades públicas.

Desde novas perspectivas afastadas do desexo de ornato e permanencia, que caracteriza a maior parte das actuacións políticas, resulta imprescindible destacar unha serie de proxectos, iniciativas ou traballos desenvolvidos nestes últimos anos tanto desde organizacións institucionais como desde o voluntarismo de

colectivos e artistas, na maioría dos casos sen apoios oficiais. Desde as institucións museísticas sobresaen, entre as moitas exposicións realizadas, exemplos contados desa relación co espazo público, como puideron ser as mostras de *Transplant Heart* (Salvador Cidrás e Jukka Lehtinen), Marina Abramovic, Lara Almarcegui ou Susan Philipsz no Centro Galego de Arte Contemporánea (CGAC), ou aquelas realizadas na sala Anexo do Museo de Arte Contemporánea de Vigo (MARCO): o ciclo de exposicións *Puntos de Encontro* ou as intervencións de Rita Rodríguez, Escoitar.org ou Carlos Rodríguez-Méndez. Casos, todos eles, que presentan algunha intervención ou obra implicando espazos exteriores dos centros, demandando relacións territoriais ou expandindo os límites do museo. Desde a Fundación Luís Seoane sobresaie a mostra colectiva de arte pública *Fardel de Dissidencias*, comisariada por Nilo Casares, con artistas como Antoni Abad, Miguel Molina ou Óscar Mora, e as xornadas *Deseño das pasaxes. Unha reflexión sobre o espazo estético da cidade contemporánea* (2003). No ámbito das galerías de arte, destacan os proxectos realizados na galería viguesa adhoc, con propostas de Carme Nogueira e Santiago Cirugeda e o colectivo integrado por Libia Castro e Ólafur Olafsson.

Así, traballouse neste eido desde institucións educativas como a Facultade de Belas Artes de Pontevedra, con traballos académicos de arte pública vinculados a algunha das materias impartidas no centro ou coa realización de xornadas de debate, como *Contextos e proxectos de arte pública* (2007) en colaboración co MARCO ou *Espazo público como contorno para a creación* (2009). Así mesmo, desde a Escola Superior de Arquitectura da Universidade da Coruña propúxose a iniciativa *Injertables. Aparicións víricas de uso público adulterado* (2006).

Afastadas tamén das políticas de embelecemento e ornamentación habituais desenvolvidas por diversos municipios, convén destacar outras actuacións realizadas desde corporacións municipais, onde, moi especial e excepcionalmente, destacan os proxectos: *A cidade interpretada* e *Kaldarte*.

A cidade interpretada é un proxecto de arte pública realizado en Santiago de Compostela e impulsado desde a Concellaría de Cultura, comisariado por Pablo Fanego, que pretendeu nas dúas edicións, realizadas entre 2006 e 2010, provocar un debate sobre a función dos espazos públicos e a súa activación desde a creación contemporánea. Entre outras participacións, contou coas intervencións de André Guedes, Roman Ondák, Carme Nogueira, Jorge Barbi, Apolonja Sustersic, Mircea Cantor, Latifa Echakhch, Andreas Fogarasi, Rubén Santiago ou Michael Stevenson.

Kaldarte es un meritorio proxecto de arte pública promovido desde 1998 polo concello pontevedrés de Caldas de Reis. Dirixido por Juan José Fuentes, e coa colaboración da Facultade de Belas Artes de Pontevedra, este programa sobresaie de xeito moi especial por acoller intervencións, en distinto espazos da vila, de novos artistas como Amaya González Reyes, Lucía Romaní, Martín Pena, Suso Fandiño, Sara Sapetti, María Marticorena, Mar Vicente ou Itz'iar Ezquieta, entre moitísimos artistas seleccionados. Nestes últimos anos súmase a estas iniciativas *Outonarte*, unha proposta anual da Concellaría de Cultura do Concello da Coruña que propón unha conexión co espazo público. Baixo o comisariado de Chus Martínez Domínguez (2008), Nilo Casares (2009) e Seve Penelas (2010), contou coas intervencións nas distintas edicións de Carlos Rial, Desperfecta, Enrique Lista, Tania Sanjurjo, Escoitar.org, Mar Vicente ou Martín Pena.

Así mesmo, desde a Deputación de Pontevedra promóvese a Bienal de Pontevedra, que na súa edición de 2010 amosou un apartado de intervencións realizadas na zona portuaria de Vilagarcía de Arousa, coas propostas de Chemi Rosado, Federico Herrero, Olmo Blanco, Nano4814 e Kiko Pérez.

O traballo de colectivos como Alg-a, Escoitar.org ou LIBA, así como a iniciativa o *Roteiro de Creación* en Santiago de Compostela (desde a súa primeira edición en 2007), distintos colectivos feministas ou okupas, presentan interesantes propostas de acción e intervención en diferentes espazos, moitos deles

afastados dos circuítos expositivos habituais e empregando outro tipo de proposta espacial, como obradoiros, presentacións de traballos ou actividades dentro doutros ámbitos relacionados con reivindicacións sociais, ideolóxicas e comunitarias. Proxectos e programas que existen desde o risco e a resistencia que ben se poderían prolongar nos exercicios de escritura que protagonizan os grafitos, con exemplos moi destacados nas cidades de Vigo e A Coruña. Nesta última liña convén subliñar a realización do proxecto *Museo Urbano de Arte Urbana* (MUAU) na Coruña.

Finalmente resulta inescusable non facer unha referencia ao traballo de artistas, algúns deles xa citados, que protagonizan traballos onde o espazo, territorio ou esfera pública se ofrecen como elo produtivo, crítico nas súas producións. Entre outros, podemos citar a obra de Jorge Barbi, Rubén Santiago, Carme Nogueira, Martín Pena, Carlos Maciá, Nano4814, Carlos Rodríguez-Méndez ou Loreto Martínez Troncoso.

Por todas estas cuestións, exemplos e iniciativas, traballos e actividades, e coa intención de activar preguntas e espertar novas perspectivas, pero tamén co ánimo de incentivar e reanimar un debate que consideramos moi importante, deseñáronse as xornadas *Arte + espazo público*, xerme do presente informe.

Informe *Arte + espazo público*

As xornadas *Arte + espazo público* desenvolvéronse entre os meses de maio e decembro de 2009 e foron pensadas e organizadas pola Sección de Creación e Artes Visuais Contemporáneas, integrada por Camilo Franco, Federico López Silvestre, Carme Nogueira, Antón Patiño, Seve Penelas, Natalia Poncela, Miguelanxo Prado, Carlos Rosón e María Luísa Sobrino. No seu programa participaron destacados profesionais do ámbito da historia da arte (Simón Marchán Fiz), das belas artes (Javier Tudela), da xeografía e ordenación do territorio (Francesc Muñoz), da arquitectura (Pablo Gallego Picard e Xosé Manuel Rosales), axentes creativos (Sophie Hope), artistas (Rogelio López Cuenca) e xestores da coordinación de iniciativas de arte pública (Nelson Brissac). Unha nómina de especialistas nas súas respectivas áreas que, coas súas achegas e conferencias, serviron de fío e plataforma na evolución das xornadas e, consecuentemente, na redacción do presente informe. Deseñouse un esquema presentado co obxectivo de facer partícipes tanto aos diferentes relatores convidados como ao público asistente, por iso se traballou detidamente en facer confluír e dialogar as dúas partes. Aos relatores pedíuselles que enviasen un breve texto ou *abstract* cos temas que ían tratar na súa conferencia, que lles foi remitido ás persoas inscritas para que puidesen anticiparse e preparar o encontro. Deste xeito, produciuse un debate enriquecido entre relatores e asistentes que contou coa activa e constante participación de novos investigadores en Historia da Arte, de Belas Artes, de Arquitectura ou da xestión cultural.

A realización das xornadas motivou un inmediato efecto expansivo que fixo necesario proxectar as diferentes reflexións e debates xerados ao longo das diferentes sesións de traballo nun documento final, para o que se contou coa implicación de todos os membros da Sección e a participación, nas tarefas de recopilación e redacción, dun equipo integrado polos novos historiadores da arte Daniel López e Víctor Pérez.

Este informe recolle as diferentes análises que xiraron sobre a cuestión arte e espazo público e os modos interpretativos e disciplinares de abordala, coas súas inmediatas preguntas, xerando debates recollidos nos capítulos que integran esta publicación. O informe, despois dunha contextualización da problemática en Galicia, estrutúrase nunha serie de capítulos que se corresponden coas diferentes sesións ou conferencias das xornadas e que marcan o itinerario do devandito informe. Así, partiuse das diversas sesións, dos procesos de intervención e participación, co ánimo de construír un estudo, un estado da cuestión, contextualización histórica e actual pero tamén de diagnose.

A intervención de Simón Marchán Fiz, presentada coa xenérica mensaxe de contextualizar a cidade, desde a arquitectura e o urbanismo como marcos dunha problemática, recóllese no capítulo denominado *Fraxilidade simbólica e a crise do monumento*, onde se contextualiza a evolución da arte pública ao longo do século xx, desde a fraxilidade simbólica, a crise do monumento e o monumento performativo. Comparte este capítulo coa área formulada por Sophie Hope, que partiu da acción de programar a cidade mediante *A democratización do espazo público. Arte e políticas*. Nelson Brissac abre o seguinte bloque titulado *Redefinindo a cidade. Estratexias e prácticas*. O organizador do proxecto paulista *Arte/Cidade* sitúa a súa análise para activar a cidade co subapartado *A nova urbe. Cidades e megalópoles na era da globalización económica*, que comparte con Francesc Muñoz. O xeógrafo presenta un relatorio sobre a acción de planificar a cidade desde a súa definición da *Urbanalización*. Este capítulo péchase coa achega do artista visual Rogelio López Cuenca para sinalizar a cidade centrándose nunha estratexia crítica de *A explotación do local*. Na última sesión de debate das xornadas, Galicia convértese en espazo referencial, para iso contouse coa participación de Pablo Gallego Picard, Xosé Manuel Rosales e Javier Tudela, que pechan o *corpus* do informe. *Arte e espazo público en Galicia. Memoria, territorio e lugar* céntrase en aspectos como o lugar e a memoria, a educación e a construción colectiva do territorio a través do proxecto *Terra* ou o tránsito das categorías á redefinición do proceso; puntos de debate, fitos de estudo cultural, político, económico, que retratan a complexa situación no contexto galego. Unha breve bibliografía citada no informe completa este capítulo.

Para rematar, unha escolma de textos de achegas reflexivas presentadas por algúns dos membros da Sección de Creación e Artes Visuais Contemporáneas e unha selección bibliográfica específica pechan o informe, así como os currículos profesionais dos relatores participantes nas xornadas e dos membros da Sección.

O informe achega, finalmente, un DVD co resumo das entregas audiovisuais (formuladas a partir dos textos enviados previamente polos conferenciantes) que o equipo formado por Daniel López e Víctor Pérez elaboraron e presentaron en cada unha das conferencias das xornadas. Este traballo, *Arte + espazo público: a cidadanía*, inclúe un compoñente imprescindible nesta análise. Unha cuestión manifestada a través do conxunto de reflexións críticas, entrevistas e comentarios de diferentes protagonistas que habitan a cidade, co pano de fondo de diversas áreas ou zonas urbanas galegas, en concreto da cidade de Santiago de Compostela, onde se desenvolveron estas xornadas. Voces e opinións que definen esas zonas periféricas, zonas en construción, zonas limítrofes ou zonas de tránsito que nos falan e fan reflexionar sobre a verdadeira importancia da planificación, dos procesos de participación cidadá, da ordenación e do proxecto nos diferentes plans de urbanización.

Agardamos que este informe active un debate entre arte e espazo público que debemos situar como preguntas constantes sobre a nosa relación responsable e programada co territorio, cuestións sempre abertas e críticas da nosa cultura contemporánea.